

Творець і перший президент Української Академії наук

Володимир Вернадський

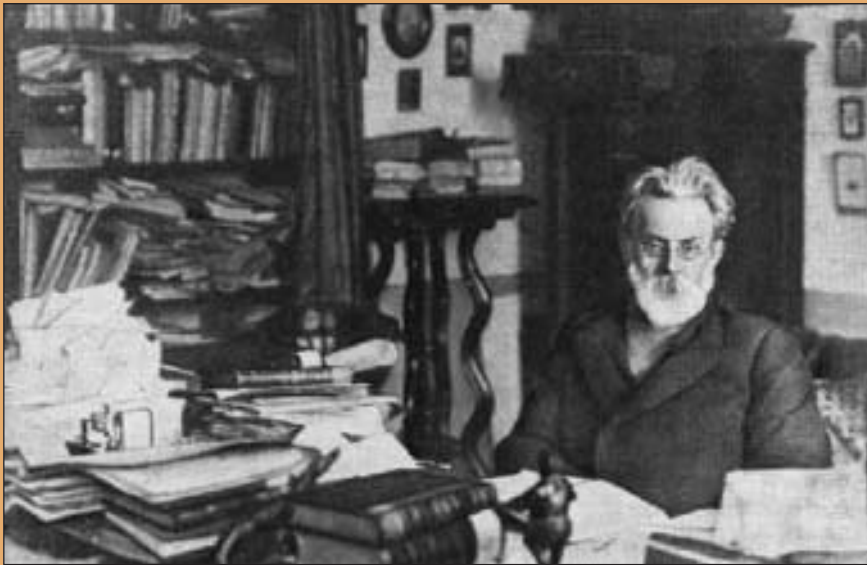

Костянтин Ситник
доктор біол. наук,
академік НАН України,
радник Президії
НАН України,
голова
Комісії НАН України
з розробки
наукової спадщини
академіка
В.І. Вернадського,
м. Київ

Ім'я **Вернадського** широко відомо не лише в науковому середовищі. Геніальний вчений, мислитель, філософ, політик, громадський діяч, талановитий організатор науки, Володимир Іванович встиг зробити надзвичайно багато, як для сучасників, так і для нащадків. Ми й сьогодні відкриваємо невідомі сторінки життя і наукової творчості видатного природознавця, переконуємось у достеменності його передбачень, що стали для людства пророцтвом і застереженням. Вернадський заклав фундамент нових наук про Землю, таких як гідрогеологія, біогеохімія, космохімія, генетична мінералогія, радіогеологія. Він створив вчення про біосферу, обґрунтувавши її перетворення на ноосферу, показавши місце і роль людини в складній системі "жива і нежива речовина в живій природі". Безперечно, Вернадський належить людству, він — геній людства. Велич Вернадського, його геніальність полягає в його умінні поєднати розробку теоретичних знань з їх практичним застосуванням. Спираючись на досягнення науки, вчений заздалегідь вказував на грядущі зміни в природному і людському середовищі, пов'язані зі стрімким розвитком цивілізації.

Для України ім'я Вернадського має виняткове значення у царині науки, освіти і культури. На зламі історії, у буремні роки громадянської війни академік В.І. Вернадський став фундатором і першим президентом Української Академії наук (нині Національна академія наук України).

У травні 1913 р. родина Вернадських купила в с. Шишаки, неподалік Полтави, ділянку землі у 12 десятин. Тоді ж на лівому березі р. Псьол, на так званій Бутовій горі почали зводити маєток, який будувався за староукраїнським стилем, мав півтора поверхи і за пропозицією дружини Володимира Івановича **Наталії Єгорівни** був прикрашений крученими дерев'яними колонами. Маєток створено за проектом архітектора і художника **В. Кричевського**, а будував його місцевий селянин **Л. Сердюк**. У будинку було 11 кімнат: три внизу, сім на головному поверсі і одна в мезоніні. Убрання кімнат було дуже простим. Скромність у побуті була притаманна як Володимирі Івановичу, так і його дружині. Дочка Вернадських **Ніна Володимирівна** згадувала: *"Мої батьки хотіли все просте. Коли вони одружились, купили найпростіші меблі, які тільки можна було знайти. Одягались вони також надзвичайно просто... Це не*

В. Вернадський

тому, що шкодували коштів: книги, наприклад, купували за будь-яку ціну...

Будинок одразу перетворився на місце спілкування друзів — вони приїздили сюди разом із сім'ями і залишались на кілька тижнів. Це аж ніяк не заважало напруженій роботі Володимира Івановича. Наукова діяльність залишалась основним і улюбленим заняттям вченого за будь-яких умов. Спогади дочки свідчать про те, що в Шишаках “як завжди батько весь час працював”. Про інтенсивну наукову, організаційну роботу за часів перебування у Шишаках розповідають і листи вченого: *“Почав відпрацьовувати свій перший том лекцій з мінералогії і починаю захоплюватись: розширювати занадто не хочу, але включаю і літературу, і загальні питання”*. *“Зараз сиджу переробляю свій курс мінералогії. Хочу з осені видати перший том у новому вигляді, друкованому, з літературою. Зараз взагалі багато читаю, працюю над Н₂О, починаю накреслювати роботу над гіпсом. З точки зору геології виходять дуже цікаві дані”*. *“Влітку багато читав і працював головним чином у зв'язку із мінералогією. ... тут багато роботи і виходять цікаві результати”*. У листах ідеться про роботу над четвертим виданням “Лекцій описательной минералогии”, яке

затрималось на довгі роки: головною перешкодою стала війна. Перевидання було здійснене лише 1937 р.

Політичні події, що відбуваються в країні, також не проходять повз увагу В. Вернадського: *“Взагалі увесь цей час і у нас буде надзвичайно важким і складним. ... Влада настільки ж мало може перебувати в руках правих, як вона не може без загрози для держави бути в руках крайніх лівих”*.

Володимир Іванович протягом цих неспокійних років бере найактивнішу участь у громадському житті. 1915 р. його втретє обирають до Державної Ради від Академічної курії. Він входить до складу Економічної комісії, Російського парламентського економічного комітету, який був у складі міжпарламентської постійної торгової Конференції союзних держав, є членом кількох узгоджувальних комісій. На сесіях Державної Ради, в її комісіях, під час нарад і особистих зустрічей В. Вернадський завжди з глибоким знанням справи, неформально обговорює широкий спектр проблем. Це фінансування та склад Геологічного комітету, завершення роботи над геологічною картою Європейської частини Росії, заходи щодо організації точної топографічної зйомки країни і створення з цією метою спеціальних

установ, діяльність Російського Дунайського пароплавства, фінансове становище університетів та оплата роботи професорів, статут наукових установ і навчальних закладів, створення університету в Криму і багато інших.

“З літа 1916 р. я почав систематично знайомитись з біологічною літературою на хімічній та хіміко-геологічній основі і виробив основні принципи біогеохімії”.

Метою вченого стало з'ясування сутності життя. Він вважав методологічною помилкою вивчення живого організму відокремлено від середовища його існування: *“Вивчаючи живі організми, біологи у більшості своїх робіт залишають поза увагою нерозривний зв'язок, надзвичайно тісну функціональну залежність, що існує між навколишнім середовищем і живим організмом. ... складні явища природи замінують спрощеними моделями”*. Володимир Вернадський характеризував біогеохімію як нову велику галузь геохімії, яка вивчає вплив життя на геохімічні процеси, по-новому поєднує науки про життя з геологією та науками про атоми: *“Біогеохімію, так само як геохімію, можна вивчати у трьох аспектах: по-перше, з боку біології — її значення для пізнання явищ*

життя, по-друге, з боку геології — її значення для пізнання середовища життя, тобто передусім біосфери, і, по-третє, у зв'язку із її прикладним значенням, яке може бути науково зведене до біогеохімічної ролі людства”.

Продовжуючи активно працювати, Володимир Іванович водночас зауважує: *“Так дивно, яким чином триває ця творча робота серед жахливої розрухи”.* Влітку 1917 р. у Шишаках Володимир Вернадський почав писати книгу про роль живих організмів у геологічній історії Землі: *“...я не марно систематично викладаю свою роботу — ясно, що коли я її остаточно оброблю і закінчу — буде книга”.* Спершу книга називалася “Живое вещество в земной коре и его геохимическое значение”. Під час роботи над нею Володимир Іванович користувався коротшою назвою: “Живое вещество”, яка й стала кінцевою назвою фундаментального твору.

Перебуваючи в Шишаках, В.І. Вернадський отримав телеграму від свого давнього друга ще з молодих років, академіка *Сергія Федоровича Ольденбурга*, який на той час був міністром народної освіти. Він повідомляв про створення лише з числа партії кадетів, до якої входив і Вернадський, Міністерства народної освіти і запрошував Володимира Івановича до Петрограда, пропонуючи посаду тепер заступника товариша міністра народної освіти, а також завідування відділом вищої школи та державної організації дослідження наукових проблем. *“Питання правильної організації наукової і навчальної роботи мене завжди глибоко цікавили”*, — писав Вернадський. Ще викладаючи у Московському університеті (1897-1911), Володимир Іванович брав участь у реорганізації академічного життя, обговорював питання досконалої організації вищої школи,

яка тоді тільки створювалась. У 1917 році, реально усвідомлюючи нестабільність становища, В. Вернадський все ж прийняв пропозицію С. Ольденбурга, бо сподівався встигнути зробити щось корисне. Влада як самоціль ніколи його не цікавила, приваблювала можливість удосконалити систему освіти. Знання історії науки та досвід власного життя свідчили про те, що комфортних часів чекати не варто.

В.І. Вернадський ніколи не займав очікувальну позицію. Завдяки напруженій, енергійній роботі, навіть за короткий період перебування на посаді міністра, вченому вдалося вирішити питання з відкриттям Пермського університету, яке неможливо було зрушити з місця протягом кількох років, переконати у необхідності заснування університетів нового типу, в яких існували факультети прикладних наук. Спираючись на світовий досвід, академік Вернадський довів, що можливість отримання вищої освіти вчителями, лікарями, інженерами, агрономами сприятиме економічному і культурному розвитку країни. Тоді ж постало питання про створення академії наук у Грузії, в Сибіру, в Україні.

Саме в Петрограді 1917 р. Володимир Вернадський познайомився з *Миколою Василенком*. Обидва вони обіймали посади товариша міністра Тимчасового уряду С. Ольденбурга — водночас неодмінного секретаря у Російській академії наук. Згадуючи цей період роботи, Володимир Іванович писав: *“У цей час я познайомився ще з одним товаришем міністра, професором М.П. Василенком (1866-1935), істориком України, який був представником України у питаннях, пов'язаних з вищою школою. У нього першого виникла думка про створення Української академії. ... У нас з ним одразу склалися дороги*

для нас обох дружні стосунки, які для мене, котрий його пережив, залишилися на все життя”.

З ранку до пізнього вечора Вернадський завантажений роботою, навіть тоді, коли здоров'я підводить: *“Увесь день працював над силою”.* Ось лише один робочий день. Вранці зустріч із колегами-вченими і обговорення результатів досліджень, засідання ради Докучаєвського комітету, нарада товаришів міністра. Потім робота в Міністерстві народної освіти: вирішення питання про Хіміко-аналітичний інститут, обговорення програми з'їзду працівників народної освіти, розгляд проблем Криму — йшлося про лікувальне значення південного берега для держави.

Як підсумок не тільки цього одного дня, слова зі щоденника: *“Завжди залишається тяжке враження від хибного способу проведення законів”.* А поряд — невід'ємні риси часу: *“Багато зробив поточних справ і по Міністерству народної освіти, і по Академії. Атмосфера тривожна, ніби напередодні громадянської війни, божевільної спроби. Багато хто дивиться безнадійно”.*

У діях академіка Вернадського нема й натяку на розгубленість або приреченість. Володимир Іванович живе думками про майбутнє, реальними діями дбає про зростання свідомості кожної окремої людини і суспільства загалом.

Наприкінці 1917 р. академік Вернадський звернувся до Російської академії наук з проханням надати йому, зважаючи на стан здоров'я, відрядження або відпустку до 1 січня 1918 р. для закінчення розпочатої роботи на півдні країни. Було прийнято рішення про надання такого відрядження, що зафіксовано у протоколі засідання Фізико-математичного відділення Російської академії наук.

В.І. Вернадський із донькою Ніною. Полтава, 1909 р.

В.І. Вернадський із дружиною, Наталією Єгорівною, і донькою Ніною. Петроград (Санкт-Петербург), 1921 р.

В умовах повної руйнації політичного та соціального устрою суспільства вченого все більше хвилює майбутнє Академії, можливість займатися науковою творчістю. У подіях, що відбувалися, Володимир Іванович вбачав трагедію як для країни, так і для себе особисто: *“Здається, вічність пройшла після вчорашніх записів. Неможливе стає можливим, і розгортається небувала в історії катастрофа або, можливо, нове світове явище. І в ньому відчуваєш себе безсилою билинкою. Мимоволі знову поставив собі запитання, що робити мені особисто: залишатися?”... “Якщо Академія наук буде зруйнована як єдине ціле у цьому вихорі — переїхати до Києва чи Полтави?”*. Вернадський зупинився на Полтаві.

Криза влади в Україні зростала. Зі спогадів П. Скоропадського: *“Окупанти все сильніше й планомірніше прибирали до своїх рук фактичну владу в країні. Робили це вони педантично і планомірно. Я бачив, що Україна швидко потрапить просто в становище колонії, якщо не об'єднаються ті державницькі і культурні круги, яких немало було в Україні, але вони були розпорошені”*. Гетьман Скоропадський та його оточення мали чітку програму на найближчий час: створення сильного уряду, відбудова армії й адміністративного апарату та відновлення за їх допомогою на правовій основі порядку в країні, проведення політичних і соціально-економічних реформ.

До кабінету, що фактично був сформований Миколою Порфировичем Василенком, увійшли солідні українські діячі з усієї України: правники, професори, громадські працівники. Сам Василенко — історик, професор, давній друг академіка Вернадського, був призначений міністром освіти та мистецтва. Він вважав, що і в умовах громадянської війни в Україні, яка мала потужний науковий потенціал, можна спробувати створити національний центр наукової роботи.

З цією метою Василенко запросив до Києва Володимира Вернадського: *“В цій обстановці я отримав у травні місяці лист від М.П. Василенка з Києва. Він пропонував мені приїхати до Києва якнайшвидше для організації широкої культурної роботи у Києві і вказував на можливість створення Української Академії наук та мистецтва”*.

7 травня 1918 р. В.І. Вернадський разом із дружиною вирушив з Полтави до Києва: *“Виїхав до Києва. Пишу в Миргороді серед неймовірно брудної обстановки в товарному вагоні — разом із німецькими солдатами”*.

В умовах громадянської війни подолати навіть таку незначну відстань виявилось непросто: *“Ідемо надзвичайно повільно — весь час у теплушці. Очевидно, залізнична справа і морально і фізично докорінно поламана”*. Завдяки присутності в тому ж поїзді якогось залізничного начальства В. Вернадський 9 травня 1918 р. з великим запізненням все ж потрапив до Києва, де до того бував не раз. У щоденнику читаємо перші враження про обстановку в Києві часів громадянської війни: *“Всюди німці і відчуття їх повного володарювання. Цікаво, що навкруги майже нема політичних розмов, як було колись... Ставлення до німців явно дуже стримане, щоб не сказати більшого. Це не друзі... Українську мову чути, мені здається, трохи більше, ніж раніше”*.

Володимир Вернадський докорінно знав структуру, принципи фінансування академій різних країн Європи, що давало змогу визначити переваги і недоліки у кожному конкретному випадку. Досвід і знання переконали академіка в необхідності створення державної мережі науково-дослідних інститутів. У 1916 р. він писав: *“Ще ніколи у нас не обговорювалось питання певної організації цієї справи, державної мережі дослідницьких інститутів, ніколи це завдання, як таке, не визнавалось державою”*. Необхідність саме такого вирішення питання вчений аргументував тим, що це — єдиний шлях до максимально результативної наукової творчості, коли зусилля окремих науковців поєднуються, перетворюючись на потужну інтелектуальну силу.

Однорідцем Володимира Вернадського був *Микола Василенко*, який тривалий час плекав ідею створення Української Академії наук. Він чітко усвідомлював, що наявність вищого органу наукової праці в Україні є нагальною потребою: *“Коли б у Києві витворилася така Академія, то тим неначе було б здобуто визнання рівноправної з іншими народами ваги за українською культурною працею в одному з найвищих виявів духовної діяльності людства — в науковій праці”*.

Обіймаючи посаду міністра народної освіти та мистецтва в уряді гетьмана Скоропадського, М. Василенко також прагнув реалізувати широку програму розбудови культурно-освітніх закладів. 5 травня 1918 р. він подав на підпис Скоропадському план роботи Міністерства, який був затверджений гетьманом. Згідно з планом передбачали заснування українських університетів, Української Академії наук і Національної бібліотеки. З ініціативи Миколи Василенка при Міністерстві народної освіти та мистецтва були створені дві комісії: перша — з вироблення законопроекту про утворення Української Академії наук у Києві, а при ній — Національної бібліотеки, Національного музею та інших наукових установ і друга — у справах вищої школи і наукових закладів. Василенко запропонував академіку Вернадському очолити обидві комісії.

Володимир Іванович одразу був готовий братися до роботи: *“... я погоджуюсь взяти на себе тимчасове головування в Комісії з наукових установ та вищих навчальних закладів, причому робота над законопроектом про організацію національної Української Академії наук має бути одним із чергових завдань Комісії”*. Враховуючи попередній досвід Вернадського, М. Василенко за-

пропонував йому взяти участь і у формуванні системи освіти в Україні: *“Буде розвиток і української школи. Василенко мені пропонує завідування вищою школою та науковими установами: створення Академії наук в Києві, історичного архіву. Необхідна широка постановка культурної роботи. Кошти для всього цього будуть”*.

Питанням освіти Вернадський надавав величезного значення, надзвичайно відповідально ставився до викладацької роботи, якою займався з 1890 р., коли почав читати лекції в Московському університеті. Тепер, знаючи історичну і політичну ситуацію в Україні, В. Вернадський прагнув створити цілісну систему освіти з урахуванням проблем західних регіонів країни: *“...з приводу вищої школи, я гадаю, вкрай необхідно звернути увагу на захід України... Поза сумнівом, бажано і необхідно об'єднати всі вищі школи у Міністерстві народної освіти...”*

Щодо організації Української Академії наук, то й тут погляди академіка Вернадського і міністра народної освіти та мистецтва Василенка з більшої частини збігалися: *“Ми обидва з М.П. Василенком ясно усвідомлювали, що в такій історичній момент треба діяти швидко, рішуче і цілком довіряти одне одному”*. Діловий настрій Володимира Івановича, його незмінну переконаність у необхідності організації Академії наук у Києві доводять і записи щоденників тих років: *“Все більше замислююсь з приводу створення великого центру в Києві, користуючись сприятливою політичною кон'юнктурою. Навіть якщо не вдасться провести — треба проводити. Зазвичай з усього цього щось виходило, і ніколи не можна знати результат. Не треба знати результату, а треба знати, що хочеш отримати”*. Ця думка слугувала дороговказом у всьому, що робив Вернадський. Саме така позиція — не відкладати важливу справу на кращі часи — зробила життя вченого насиченим, плідним, бо на долю Володимира Вернадського легких років, сприятливих для творчості, не випало. Вистояти більшою мірою допомагали не фізичні, а духовні сили: *“У мене зараз таке відчуття, що треба віддавати себе життю не тільки організаційному або ж планам, але творчому в самому достатньому розумінні, у створенні духовних цінностей, що йдуть від людської особистості, а не від тих чи інших форм державного або суспільного життя”*. Він прагнув, щоб його думки в непростий період переорієнтації дійшли до широкого загалу і знайшли відгук. Із самого початку Володимир

Іванович був налаштований на створення у Києві Академії нового зразка: *“Гадаю, треба рішуче стати на новий шлях - на якому стоїть Петроградська Академія наук, ще далі розширивши цю організацію. Академія наук — не просте товариство, яке не має своїх інститутів... — але Академія наук є зібранням державних наукових установ...”*

Вернадський був переконаний — треба керуватись не чинними статутами, а прогресивним досвідом організації науки, вимогами життя. Приступаючи до організації Української Академії наук, він відчував: *“Мені дістанеться і від українців, і від росіян. Хочу справедливості”*. Певне невдоволення насправді існувало з обох боків. У Петрограді друзі та колеги, зокрема *С. Ольденбург*, *О. Ферсман*, висловлювалися проти того, щоб В. Вернадський очолив комісії Української Академії наук. На відміну від них Вернадський був налаштований на рішучі дії: *“Що більше думаю, то більше переконуюсь, що взяв правильний курс. Тільки б вдалося зібрати Комісію у тому вигляді, як бажано. ...мені здається, що тут, в оточенні вчених, можу зараз зробити корисне і для Росії, і для України, а головне — для науки”*.

Перше засідання Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук відбулося 9 липня 1918 р. о 6-й годині вечора у кабінеті *М. Василенка* в Міністерстві освіти (Бібіковський бульвар, 12, нині бульвар Шевченка).

Остаточно до складу Комісії увійшли: академік *В. Вернадський* — голова Комісії, професор Харківського університету *Д. Багалій*, професор Київського політехнічного інституту *М. Кащенко*, ректор Київського університету *Є. Спекторський* та професори *Б. Кістяківський*, *Й. Косоногов*, *О. Сперанський* і *М. Туган-Барановський*, а також *Г. Павлуцький* і *П. Тутковський* (представники УНТ), проф. Петроградського інституту шляхів *С. Тимошенко*, професор Лазаревського інституту східних мов у Москві *А. Кримський*, професор Донського університету *Є. Тимченко* (представник УНТ) та завідувач дослідних полів і центральної дослідної станції Всеросійського товариства цукрозаводчиків професор *С. Франкфурт*. Секретарем Комісії обрали голову Архівно-бібліотечного відділу Головного управління мистецтва та національної культури *В. Модзалевського*. У приміщенні цього відділу на Бібіковському бульварі, 14 відбувалися засідання Комісії. Комісія працювала за правилами: *“...всі присутні на засіданнях Комісії мають право ухвалюючого голосу, і всі*

питання вирішуються абсолютною більшістю голосів... У зв'язку з ходом робіт Комісії вона має право виділяти зі свого складу підкомісії для розроблення окремих питань... Головою кожної підкомісії є один із членів Комісії, який має право запрошувати на засідання підкомісії осіб, які не належать до складу членів Комісії". Таким чином до вирішення організаційних питань залучали широке коло фахівців.

Відкриваючи перше засідання, Микола Василенко зауважив, що *думка про утворення в Києві Академії наук уже давно виникла серед українських вчених. Проте раніше втілити її в життя було неможливо через наявні перешкоди на шляху розвитку української науки і негативне ставлення до зростання українського відродження в цілому.* Міністр народної освіти та мистецтва Української держави наголосив: *"Тепер до цього питання є нові сприятливі обставини, і завдання утворення в Києві Української Академії наук бере на себе Українська держава. Утворення Української Академії наук має і велике національне значення, бо й досі є багато людей, які скептично й насмішкливо ставляться до українського народу, не вважають за можливе розвиток української мови і науки. Для тих же, хто вірить у життєздатність українського народу, ...для тих утворення Академії наук має величезну вагу, є національною потребою і черговим питанням".*

Після міністра народної освіти і мистецтва виступив голова Комісії академік Вернадський. Говорив Володимир Іванович українською мовою. У стислій і водночас яскравій та змістовній промові визначний учений та організатор науки чітко виклав членам Комісії своє бачення Української Академії наук, виходячи перш за все з того, що наука є потужною продуктивною силою, яка діє на благо всього людства. Новостворювана Академія, говорив Вернадський, має стати найвищим, провідним органом наукової роботи в Україні, який за рівнем наукових досліджень і своєю організаційною формою відповідав би рівню світової науки. Концепція академіка Вернадського поєднувала наукові цілі з практичними завданнями, була логічною і переконливою за своєю аргументацією.

Вернадський одразу окреслив основні вимоги, яким повинна задовольняти Українська Академія наук. На перше місце Володимир Іванович не випадково поставив національні інтереси: *"Новітня Академія повинна допомагати зростові української національної самосвідомості та української*

культури через широке, глибоке, проникливе наукове студіювання минулості та сучасності українського народу та його сусідів, природи обійнятого ними краю в усіх її безкінечних виявах".

Враховуючи національні особливості України, академік Вернадський виступав проти калькування навіть вдалої для іншої країни моделі організації наукової праці. Вчений всебічно вивчив світовий досвід, проте вважав за доцільне запроваджувати тільки те, що відповідає інтересам України: *"На першому місці насамперед має бути створене добре упоряджене відділення української мови, літератури та історії, а також такі відділи інститутів, що пов'язані з практично важливими для держави інтересами".* *"Чим ширше, вільніше та глибше поставлено буде в Академії наук оце студіювання, тим сильніше збільшиться її національна вага".*

Друге місце, за концепцією академіка Вернадського, посідають державні інтереси: *"Державна вага Академії витворюється тим впливом, який вона матиме на підвищення виробничих сил країни й людини на Україні".*

Ідеологія В. Вернадського зробила Українську Академію наук, створену 1918 р., фундаментом, що забезпечив розбудову держави. Фундатор Української Академії наук наголошував на тому, що Україна є недостатньо дослідженим регіоном: *"На Україні природні сили краю мало досліджено, а використано ще менше, знов же й виробливість праці українського народу стоїть на такому низькому рівні, якого сучасна держава допустити не може. Тут треба якнайінтенсивнішої та й якнеодкладнішої праці".*

На переконання Вернадського, саме новостворена Академія наук озброїть суспільство відсутніми знаннями про рідний край: *"Стоїть перед нами величезне і важке завдання, яке вимагає напруження усіх наших духовних і фізичних сил, треба знайти вихід з найбільших труднощів життя... Для цього неминуче відшукати новітні шляхи і створити нові вартості: інакше кажучи, треба піднести виробні сили країни, чи то звичайні сили природи, чи сили людства, знайти нові сили природи, використати правильним і повним способом старі. Через широку дослідницьку працю неодмінно треба хутко збільшити вагу для України природних її багатств, до цього часу невикористаних її людністю, і навіть захованих від них, і разом з тим треба через економічно-статистичне студіювання знайти міри, ... щоб збільшити виробливість труду її людяності".* Особливе місце Володимир Іванович відводив прик-

ладним напрямам науки як таким, що забезпечують зв'язок із повсякденним життям: *"Необхідна річ, щоб будуча Академія наук була якнайтісніше сполучена з звичайними питаннями практичного життя, його потребами в найширшому розумінні того слова, щоб вага Академії була виразна для цілої людности, для цілої України. Оцей бік життя Академії має, на мій погляд, величезне значіння. Вона повинна в своїй діяльності одкликатися на всі недостачі й потреби людности, що вимагають наукової допомоги й наукового освітлення. Живчик її життя повинен битися спільно з духовними й матеріальними вимогами людности, поскільки тим вимогам може стати в пригоді наукова вага й наукова думка".*

Учений був глибоко переконаний, що Академія наук має фінансуватися державою, бути могутнім науковим центром, до якого б входили наукові установи, постійно діючі комісії, Національна бібліотека, дослідні інститути, лабораторії, музеї, ботанічні сади. Така Академія зможе забезпечити свободу наукової творчості й має користуватися повною автономією. На думку В.І. Вернадського, за таких умов нова Академія наук сприятиме всебічному росту національної свідомості, розвитку української культури і водночас стане науковим центром світового рівня.

Останнє засідання Комісії з утворення Української Академії наук відбулося 17 вересня 1918 р. Зі щоденників Вернадського: *"Засідання Комісії. Ділове, проходило добре. Вирішено низку питань: штати, умови прийому".* *Часто засідання продовжувались з ранку до вечора: "Зараз після Комісії зайшов додому, пообідав і знову в Комісію. Дуже виснажливе засідання..."* *"Стомився. Тільки 10 година вечора — прийняв ванну і ліг. Сьогодні цілий день в роботі й на людях".*

Найнапруженішим видався вересень — часто доводилось збиратися щодня. В ході роботи нерідко спалахували дискусії. Поведінка голови завжди була бездоганно виваженою. Водночас Володимир Іванович виявляв неабияку волю і наполегливість, відстоюючи принципи для нього положення. Колеги цінували послідовність і цілеспрямованість свого керманіча. Після завершення роботи П. Тутковський запропонував винести подяку академікові Вернадському за його роботу з підготовки організації Української Академії наук.

Результатом роботи законопроект про заснування УАН у Києві, проект Статуту й штатів Академії, розрахунок витрат на жовтень-грудень

1918 р. Остаточне редагування всіх документів Комісія доручила В. Вернадському, А. Кримському, М. Тугану-Барановському.

За Статутом в Українській Академії наук передбачалося створити 45 структур: 15 інститутів, 14 постійних комісій, 6 музеїв, 2 кабінети, 2 лабораторії, ботанічний та акліматизаційний сади, астрономічну обсерваторію, біологічну станцію, друкарню і бібліотеку.

Розгляд законопроекту про заснування УАН у Раді Міністрів було призначено на 18 жовтня. На засідання запросили В. Вернадського, А. Кримського, М. Тугана-Барановського.

Але того дня засідання відмінили, і питання розглядали наступного дня уже без них. Незважаючи на все напруженішу політичну обстановку (відставку чинного кабінету міністрів), позачергово було розглянуто і затверджено у Бюджетній комісії штати і кошторис Академії.

На слуханнях законопроект про Українську Академію наук представляв уже наступний після М. Василенка міністр народної освіти та мистецтва **В. Науменко**. 19 жовтня 1918 р. була закінчена робота над Статутом УАН. Комісія виконала своє завдання і склала повноваження. 26 жовтня статут був опублікований у "Державному віснику", де кількома днями раніше, 22 жовтня, був надрукований список членів Академії наук.

14 листопада 1918 р. гетьман **Скоропадський** затвердив закон про заснування УАН, а також Статут і штати Української Академії наук та її установ. Згідно із законом первісний склад Академії становив 12 академіків, по 4 на кожний відділ. Того ж дня було видано наказ гетьмана про призначення перших дійсних членів (академіків) Української Академії наук. Ними стали: **Д. Багалій, А. Кримський, М. Петров, С. Смаль-Стоцький (Історично-філологічний відділ); В. Вернадський, С. Тимошенко, М. Кащенко, П. Тутковський (Фізично-математичний відділ); М. Туган-Барановський, Ф. Тарановський, В. Косинський, О. Левицький (Відділ соціальних наук)**. Кандидатури перших академіків були запропоновані Комісією. Організатори Академії і на цьому етапі вважали за необхідне ввести до складу академіків **Михайла Грушевського**. Такої ж думки дотримувався гетьман Скоропадський.

Узгодити це питання з М. Грушевським доручили А. Кримському.

В листі від 24 серпня 1918 р. Кримський, згадуючи цей факт, пише, що зустріч була дружньою, проте Михайло Грушевський вдрого категорично відмовився вступити до Академії, посилаючись на власні переконання.

13 листопада 1918 р., за день до затвердження закону про заснування Української Академії наук, Рада Міністрів прийняла постанову, згідно з якою у розпорядження Міністерства народної освіти та мистецтва для УАН та її установ на період з 1 листопада 1918 р. по 1 січня 1919 року виділено 869 216 крб. 69 коп.

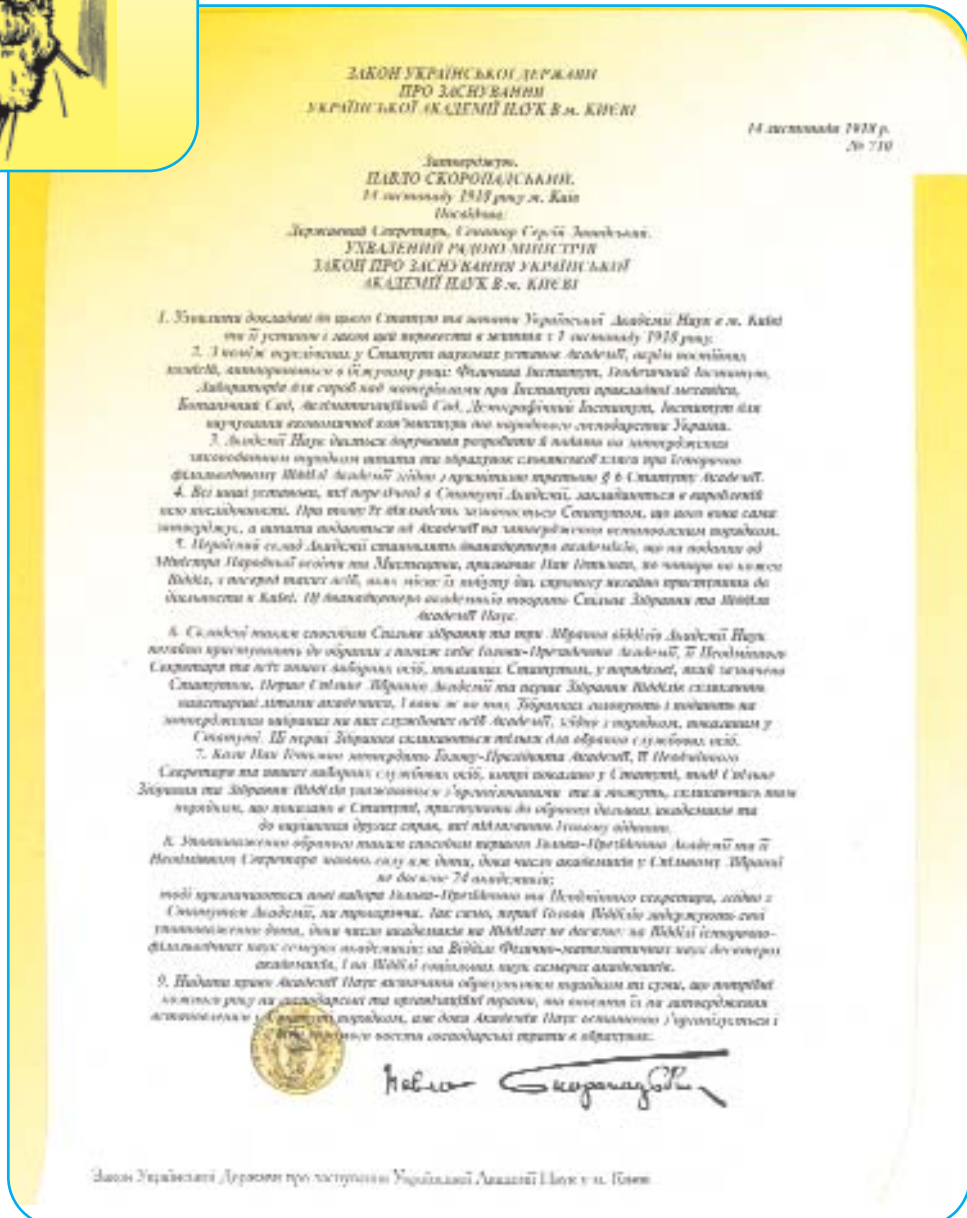
Цим створено умови для реалізації концепції створення Академії наук у Києві.

27 листопада 1918 р. о 18 годині у приміщенні Українського наукового товариства по вул. Велика Підвальна, 36 (нині Ярославів Вал, 36) відбулося перше Спільне зібрання УАН. Тепер цю дату відзначають в Україні як день заснування Української Академії наук.

У цьому році Національна Академія наук відзначає своє 90-річчя і таку ж ювілейну дату її Президента **Бориса Євгеновича Патона**, який за 45 років управління Українською фундаментальною і прикладною наукою забезпечив здійснення усіх мрій і планів **В.І. Вернадського**. НАН України сьогодні є одним із найбільших наукових центрів світу.

Тоді ж головою-президентом Академії одноголосно в результаті таємного голосування було обрано академіка **Володимира Івановича Вернадського**, віце-президентом — **Дмитра Івановича Багалія**, а неодмінним секретарем, за пропозицією Вернадсько-

го, *Агатангела Юхимовича Кримського*, також одногослоно. Вернадський подякував за обрання і висловив переконання в тому, що він виконує важливу і необхідну справу.

Згідно зі Статутом Академії рішення Спільного зібрання було подане через Раду Міністрів на затвердження гетьману Скоропадському. Відповідний наказ гетьмана датований 30 листопада 1918 р. Процедура обрання першого президента Української Академії наук вкотре виявила надзвичайну делікатність Володимира Вернадського. На початку засідання постало питання про перенесення виборів президента у зв'язку із відсутністю чотирьох дійсних членів Академії: один захворів, троє не змогли приїхати через транспортні негаразди. Питання було поставлене на голосування, і лише академік Вернадський голосував за перенесення виборів. Ще один вчинок засвідчив високу моральність вченого: *“Наступного дня після моїх виборів я надрукував у київських газетах лист про мій вихід з партії народної свободи, членом якої і членом центрального комітету якої я був із самого її заснування”*. У той самий день таку заяву Володимир Іванович Вернадський подав до Київського комітету партії, секретарем якого тоді була *О.В. Луначарська*, дружина брата майбутнього наркома освіти *Анатолія Васильовича Луначарського*: *“Я зробив цей крок, бо вважав і вважаю принципово, що президент Академії не повинен належати до будь-якої партії на час свого президентства. З того часу я залишився безпартійним і брав участь у політичному житті країни так само, як кожний рядовий громадянин”*.

Започаткування Української Академії наук у Києві —

подія виняткового значення в історії України. Було зроблено вирішальний крок для подальшого всебічного розвитку національної науки і культури, для визнання української державності на світовому рівні.

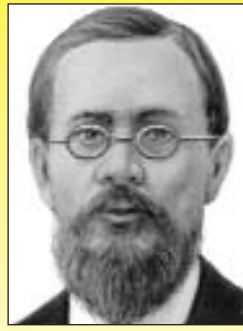
Історія нашої держави суперечлива. Водночас існують незаперечні для всіх часів факти. Таким фактом є створення 1918 р. Української Академії наук на чолі з її першим Головою-президентом академіком Володимиром Івановичем Вернадським. Слід сказати, що Володимир Іванович все своє життя не переривав зв'язків з Україною, її вченими. Зрозуміло, змінився характер стосунків, але вони назавжди збереглися дружніми, а фундатор Академії довіку залишився її дійсним членом. Ставлення ж Вернадського до створеної ним Академії найточніше передають написані 1921 р. у Петрограді слова: *“Я би бажав не поривати з Українською Академією наук, дорогою та близькою моєму духовному настрою. Був би радий робити усі доручення Академії всюди, де мені доведеться проживати”*. *“Для мене і Україна, і Київ, і Українська Академія дорогі й близькі, злилися із моєю старою особистістю”*. Колись академік Кримський присвятив книжку своїх віршів, як він писав, *“найдорожчому своєму приятелю і найкращій людині, котру я коли-небудь знав”*. Тривалий час ми, шанобливо ставлячись, скажімо, до *Леонардо да Вінчі, Аристотеля, Канта, Дарвіна*, інших філософів і вчених світу, чомусь несправедливо забували велич і геніальність Вернадського — справді найкращої людини, котру коли-небудь знало людство.

Дмитро Багалій

Агатангел Кримський

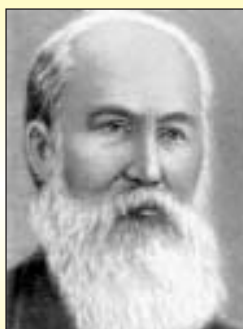
Микола Петров

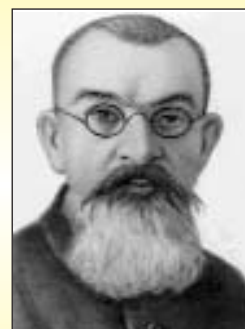
Степан Смаль-Стоцький

Степан Тимошенко

Микола Кащенко

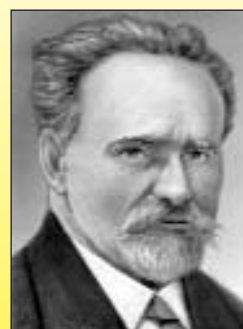
Павло Тутковський

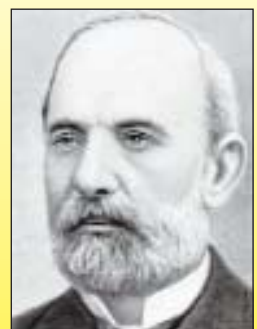
Михайло Туган-Барановський

Федір Тирановський

Володимир Косинський

Орест Левицький